

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΟ ΝΕΟ ΒΙΒΛΙΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΗΣ Β' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΣΤΕΛΙΟΣ ΒΙΡΒΙΔΑΚΗΣ

Είναι γεγονός πως η διδασκαλία της φιλοσοφίας στη Μέση Εκπαίδευση δεν είναι εύκολο εγχείρημα. Και η εκπόνηση ενός εγχειριδίου κατάλληλου για τα παιδιά της Β' Λυκείου αποτελεί πρόκληση για τους συγγραφείς οι οποίοι καλούνται να δώσουν στις μαθήτριες και στους μαθητές τη δυνατότητα να εξοικειωθούν με δύσκολες έννοιες και με μια μορφή αφηρημένου στοχασμού που διαφέρει από όλα όσα διδάσκονται σε άλλα μαθήματα¹. Όπως λέμε συχνά, χωρίς να συνειδητοποιούμε πάντα τη σημασία αυτού που λέμε, εκείνο που προέχει δεν είναι η απόκτηση γνώσεων αλλά η άσκηση των διδασκομένων στο φιλοσοφείν, η ανάπτυξη της ικανότητάς τους για ένα ιδιαίτερο τρόπο σκέψης. Και τα παιδιά πρέπει να αγαπήσουν αυτό τον φιλοσοφικό τρόπο σκέψης, να καταλάβουν ότι τους αφορά και ότι μπορεί να σχετίζεται με τη ζωή τους, αλλά και με τις επιστήμες, τις τέχνες, τη θρησκεία και με όλες τις εκφάνσεις του ανθρώπινου πολιτισμού που τους προσφέρονται ως γνωστικά αντικείμενα των σχολικών τους μαθημάτων.

Το πρόγραμμα σπουδών φιλοσοφίας που ίσχυε στο παρελθόν, και στο οποίο βασίζονταν τα προηγούμενα εγχειρίδια, διαθρωνόταν σύμφωνα με μια ιστορική προσέγγιση του φιλοσοφικού στοχασμού. Η προσέγγιση αυτή έχει πολλά πλεονεκτήματα και επιτρέπει να επισημάνει κανείς τους κυριότερους σταθμούς της εξέλιξης της φιλοσοφίας μέσα στο χρόνο, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Όμως, στο στενό πλαίσιο της σχολικής χρονιάς, επιβάλλει την υπερβολικά συνοπτική παρουσίαση διαφόρων θέσεων, θεωριών και σχολών, για να δοθεί μια

κάπως ικανοποιητική εικόνα της συνολικής ιστορικής πορείας του φιλοσοφικού στοχασμού. Το κακό είναι πως η έμφαση σε αυτή την διαχρονική οπτική οδηγεί συχνά σε μια μάλλον επιφανειακή, λιγότερο ή περισσότερο σχηματική αφήγηση, η οποία στηρίζεται στην παράθεση ενός πλήθους ονομάτων και αντίπαλων φιλοσοφικών αντιλήψεων. Οι έννοιες δεν αναλύονται επαρκώς, τα επιχειρήματα υπέρ ή κατά των εξεταζόμενων τοποθετήσεων δεν αναπτύσσονται και δεν αποτιμώνται όπως πρέπει, και οι μαθητές κουράζονται και δεν αργούν να χάσουν το ενδιαφέρον τους, καταφεύγοντας συνήθως στη μηχανική αποστήθιση. Γι' αυτό και το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο ενέκρινε, πριν από λίγα χρόνια, την εισήγηση επιτροπής ειδικών για την τροποποίηση του προγράμματος σπουδών φιλοσοφίας και την επεξεργασία μιας εναλλακτικής, συστηματικής προσέγγισης². Μια τέτοια συστηματική προσέγγιση δεν αποκλείει ιστορικές αναφορές και την ανασυγκρότηση θεωριών του παρελθόντος. Ωστόσο, προσδιορίζεται κυρίως από την υιοθέτηση της συγχρονικής σκοπιάς του παρόντος. Έτσι, τα φιλοσοφικά προβλήματα δεν εκλαμβάνονται σαν δημιουργήματα περασμένων εποχών, περισσότερο κατάλληλα για ένα μουσείο ιδεών αλλά μας παρουσιάζονται μέσα από την καθημερινή μας σκέψη και πράξη. Το νέο εγχειρίδιο προσπαθεί να αναδείξει τον ζωτικό χαρακτήρα ορισμένων από αυτά τα φιλοσοφικά προβλήματα.

Στη σύντομη εργασία που ακολουθεί θα προσπαθήσω να καταστήσω σαφείς τις γενικές κατευθυντήριες γραμμές ή αρχές που διέπουν τη συγκρότηση

του βιβλίου³ και να σταθώ σε προτάσεις διδακτικής οι οποίες υπαγορεύονται σε μεγάλο βαθμό από αυτές τις αρχές και μπορούν να βοηθήσουν στην καλύτερη εφαρμογή τους. Πιστεύω ότι η προσεκτική αξιοποίησή τους μπορεί να επιτρέψει και την καλύτερη αντιμετώπιση δυσκολιών που ενδέχεται να συναντήσει κανείς κατά τη διδασκαλία του βιβλίου. Έτσι, ίσως δοθούν, έμμεσα ή άμεσα, και κάποιες πρώτες απαντήσεις σε ερωτήματα που έχουν ήδη διατυπωθεί με τη μορφή απορωών ή ενστάσεων σχετικών με τη λειτουργικότητα του βιβλίου⁴.

1) Είναι προφανές από τις εισαγωγικές μας παρατηρήσεις ότι κύριος στόχος του βιβλίου δεν είναι η συσσώρευση γνώσεων αλλά η καλλιέργεια της φιλοσοφικής ικανότητας των διδασκόμενων. Τούτο σημαίνει ότι μπορεί και πρέπει να αποφευχθεί η απλή εκμάθηση στοιχείων και η προσπάθεια συγκράτησης πληροφοριών. Αυτές οι πληροφορίες είναι πολύ εύκολο να ανευρεθούν και σε άλλες, λεπτομερέστερες εισαγωγές στη φιλοσοφία και στην ιστορία της, σε εγκυκλοπαιδικά έργα, καθώς και σε ποικίλες βάσεις δεδομένων στο διαδίκτυο. Άλλωστε, στο τέλος του βιβλίου υπάρχουν ευρετήρια εννοιών και ονομάτων που βοηθούν τον μαθητή να αποκτήσει τη στοιχειώδη πληροφόρηση που χρειάζεται⁵.

Έμφαση πρέπει να δοθεί στο γεγονός ότι συστατικό του φιλοσοφείν από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα είναι το «λόγον διδόναι», νοούμενο ως αναζήτηση έγκυρων επιχειρημάτων για τη δικαιολόγηση των θέσεων που θέλουμε να υποστηρίξουμε και όχι απλώς η δογματική προβολή αυτών των θέσεων, όσο αξιοπρόσεκτες ή σωστές και να μας φαίνονται. Γι' αυτό και τα κείμενα στο τέλος της κάθε ενότητας πρέπει να αναλύονται ενδεικτικά, με σκοπό, στο

μέτρο του δυνατού, την ανασυγκρότηση των κυριότερων επιχειρημάτων που αναφέρονται σε κάθε κεφάλαιο. Δεν είναι αναγκαίο να διδαχθούν όλα αυτά τα κείμενα· θα μπορούσαν να επιλεγούν ορισμένα για να συζητηθούν διεξοδικά μέσα στην τάξη, ενδεχομένως με την προσθήκη και άλλων αποσπασμάτων από τη διαθέσιμη ελληνική βιβλιογραφία.

Συστατικό του φιλοσοφείν από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα είναι το «λόγον διδόναι», νοούμενο ως αναζήτηση έγκυρων επιχειρημάτων για τη δικαιολόγηση των θέσεων που θέλουμε να υποστηρίξουμε και όχι απλώς η δογματική προβολή αυτών των θέσεων, όσο αξιοπρόσεκτες ή σωστές και να μας φαίνονται.

Θα πρέπει εδώ να τονιστεί η σημασία του δεύτερου κεφαλαίου, το οποίο αναφέρεται στην κατανόηση του ρόλου της γλώσσας και της λογικής για την ανάπτυξη και την καθοδήγηση της σκέψης. Μετά τις πρώτες επισημάνσεις μεθοδολογικού χαρακτήρα, ήδη στη δεύτερη ενότητα του εισαγωγικού πρώτου κεφαλαίου, στο δεύτερο κεφάλαιο συνοψίζονται έννοιες και αρχές που φωτίζουν την υφή της φιλοσοφικής συλλογιστικής. Δε χρειάζεται να τονι-

στούν λεπτομέρειες που θα αποτελούσαν αντικείμενο ενός ειδικού μαθήματος αριστοτελικής ή και σύγχρονης λογικής, για να εξηγηθεί τι θα πει έγκυρο και τι ορθό επιχείρημα και γιατί η χρησιμοποίηση και ο έλεγχος επιχειρημάτων πρέπει να αποτελούν κύριο μέλημα των φιλοσόφων· η εξήγηση μπορεί να επιτευχθεί με απλά παραδείγματα.

2) Το πεδίο της φιλοσοφικής δραστηριότητας, παρά την ευρύτητα και τη συνθετότητά του, είναι σε τελική ανάλυση ενιαίο και αυτό συνεπάγεται τη δυνατότητα αμοιβαίας συσχέτισης των προβλημάτων που πραγματευόμαστε κατά τη μελέτη των διαφόρων φιλοσοφικών περιοχών. Σε κάθε κεφάλαιο του βιβλίου καταβάλλεται προσπάθεια να αναδεικνύονται οι φυσικές, λογικές μεταβάσεις από ενότητα σε ενότητα, ώστε ο αναγνώστης να παρακολουθεί εύκολα την προοδευτική ανάπτυξη του στοχασμού μέχρι τη συναγωγή ορισμένων συμπερασμάτων.

Ωστόσο, τα περισσότερα κεφάλαια επιτρέπουν ευρύτερες συνδυαστικές προσεγγίσεις. Έτσι, μπορούν να επισημανθούν αναλογίες και κοινά χαρακτηριστικά των γενικών ερωτημάτων που τίθενται σε εκ πρώτης όψεως απομακρυσμένους μεταξύ τους τομείς, όπως στη γνωσιολογία και στην ηθική. Ακόμη, είναι δυνατόν να καταδειχθεί η συνάφεια και η λογική σχέση της προβληματικής συγκεκριμένων κλάδων της θεωρητικής και πρακτικής φιλοσοφίας, όπως ανάμεσα στη φιλοσοφία της γλώσσας, τη γνωσιολογία, τη φιλοσοφία της επιστήμης, τη μεταφυσική, και ανάμεσα στην ηθική και την πολιτική φιλοσοφία. Ως συγκεκριμένα παραδείγματα παραλληλισμών και διασυνδέσεων που μπορούν να αξιοποιηθούν αξίζει να αναφερθούν, μεταξύ άλλων:

α) Η αναλογία σκεπτικιστικών αμφιβολιών για τη δυνατότητα προσέγγισης της γνώσης του κόσμου με την αμφισβήτηση της ύπαρξης και της λειτουργικότητας αντικειμενικών κριτηρίων ηθικής ορθότητας (κεφάλαια 3 και 5)· β) η ομοιότητα της θεωρίας της αλήθειας ως συνοχής με την συνεκτικιστική θεωρία δικαιολόγησης των πεποιθήσεων (κεφάλαιο 2, τρίτη ενότητα και κεφάλαιο 3, δεύτερη ενότητα)· γ) η αναγνώριση της σημασίας αλλά και των ορίων του εμπειρισμού στη γνωσιολογία και στη φιλοσοφία της επιστήμης (κεφάλαιο 3, τρίτη ενότητα και κεφάλαιο 4, δεύτερη και τρίτη ενότητα)· δ) οι μεταφυσικές δεσμεύσεις στις οποίες φαίνεται να οδηγούν οι γνωσιολογικές αναζητήσεις (κεφάλαιο 3, τέταρτη ενότητα), και η συνάφεια αυτών των δεσμεύσεων με τις αντιλήψεις για τις σχέσεις του και σώματος (κεφάλαιο 5, τρίτη ενότητα)· ε) οι ηθικές υποδηλώσεις των πολιτικών αντιλήψεων για την ιδότητα και την ελευθερία (κεφάλαια 5 και 6)· στ) η αξία του σεβασμού της πολυπολιτισμικότητας για την προαγωγή των δημοκρατικών ιδεωδών αλλά και την ειρηνική επιβίωση των σύγχρονων κοινωνιών (κεφάλαιο 7, τρίτη ενότητα και κεφάλαιο 9, δεύτερη ενότητα)· ζ) η αναλογία και οι διαφορές των προσπαθειών να προσδιοριστούν πανανθρώπινα κριτήρια ηθικής ορθότητας και αισθητικής αξίας, που να υπερβαίνουν τη σχετικότητα των αντιλήψεων διαφορετικών πολιτισμών και κοινωνικών ομάδων (κεφάλαιο 6, δεύτερη ενότητα και κεφάλαιο 8, τρίτη ενότητα).

Με την καθοδήγηση των δασκάλων τους οι μαθητές και οι μαθήτριες μπορούν να προσπαθήσουν να διερευνήσουν αυτές και πολλές άλλες σχέσεις φιλοσοφικών νοημάτων και επιχειρημάτων σε διαφορετικούς χώρους, κάτι που

θα τους βοηθήσει να κατανοήσουν τη συνέχεια και την ενότητα του φιλοσοφικού στοχασμού ανεξαρτήτως της ποικιλίας των αντικειμένων του.

3) Όπως θέλουμε να δείξουμε από το πρώτο κεφάλαιο, η φιλοσοφία δεν αποτελεί αυτιστική ενασχόληση, ξεκομμένη από τη ζωή και από τις ποικίλες εκφάνσεις του ανθρώπινου πολιτισμού. Αντίθετα, πρέπει να τονίσουμε τη σχέση της με πνευματικές ανησυχίες που προκύπτουν από πρακτικές ασχολίες, από τις προσπάθειες γνώσης του κόσμου, ελέγχου της φύσης και ρύθμισης των ανθρώπινων σχέσεων, από την επιστήμη, την πολιτική, την τέχνη, τη λογοτεχνία, τη θρησκεία. Η διαθεματική προσέγγιση που υιοθετείται στο βιβλίο, και η πλούσια εικαστική πλαίσιωσή με γελοιογραφίες και πίνακες γνωστών ζωγράφων, στηρίζεται στην ευρεία χρήση παραδειγμάτων με αναφορά σε ηθικά και πρακτικά διλήμματα, αλλά και σε κοινές εμπειρίες που μας κάνουν να φιλοσοφήσουμε. Γι' αυτό και τα κείμενα που συμπεριλαμβάνονται στο βιβλίο δεν περιορίζονται στο *corpus* της παραδοσιακής φιλοσοφικής γραμματείας, με τη στενή σημασία του όρου, αλλά περιλαμβάνουν και αποσπάσματα λογοτεχνικών έργων, επιστημονικών μελετών, δημοσιογραφικών άρθρων κ.λπ.

Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται σε στοιχεία που μπορεί να είναι περισσότερο οικεία στα νέα παιδιά, όπως οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές και η επιστημονική φαντασία στη λογοτεχνία και στον κινηματογράφο. Εδώ οι δάσκαλοι οφείλουν να ενθαρρύνουν τις μαθήτριες και τους μαθητές να εμπλουτίσουν τα βιώματά τους, προτρέποντάς τους να ασχοληθούν με εξωσχολικές δραστηριότητες και συνοδεύοντάς τους σε μια θεατρική παράσταση, σε μια

Celestia - Τεύχος 01

προβολή κινηματογραφικής ταινίας, σε μια έκθεση σε μουσείο, σε ένα επιστημονικό ή τεχνολογικό εργαστήριο. Μπορούν, σε συνεργασία με συναδέλφους τους άλλων επιστημονικών και καλλιτεχνικών μαθημάτων, να συζητήσουν τα φιλοσοφικά ερωτήματα που προκύπτουν αβίαστα από ποικίλα ερεθίσματα τα οποία παρέχουν οι κάθε λογής γνωστικές και πρακτικές δραστηριότητες. Για παράδειγμα, παρουσιάζοντας

Η ορθολογική διερεύνηση μεγάλων, αναπάντητων ερωτημάτων και η κατασκευή επιχειρημάτων για τη στήριξη της μιας ή της άλλης δοκιμαστικής και προσεγγιστικής «λύσης», συνιστούν ένα ιδιαίτερο εγχείρημα που νοηματοδοτεί τη ζωή μας και έχει αξία καθαυτό, πέρα από την οποιαδήποτε άμεση πρακτική χρησιμότητα.

ζητήματα από τα σχετικά κεφάλαια, θα ήταν πολύ χρήσιμο να ζητήσουν από μαθηματικούς και φυσικούς να μιλήσουν στα παιδιά για την εξέλιξη της φυσικής, ή για τη θεωρία των αριθμών και τη θεωρία των συνόλων, και από τον καθηγητή μουσικής ή καλλιτεχνικών μαθημάτων να περιγράψει διαφορετικές ερμηνείες ενός συγκεκριμένου έργου ζωγραφικής ή γλυπτικής, ή μιας συμφωνίας. Θα συνέβαλε ακόμη στην πληρέ-

στερη θεώρηση του παραδοσιακού ορίζοντα των μεταφυσικών συζητήσεων για τις σχέσεις νου και σώματος η ανταλλαγή απόψεων με τον θεολόγο, ο οποίος θα υπενθύμιζε τη σχετική διδασκαλία της χριστιανικής και άλλων θρησκειών.

Υπάρχουν, πράγματι, πολλά κινηματογραφικά έργα, ορισμένα από τα οποία- όπως π.χ. το *Μάτριξ* ή *Η θάλασσα μέσα μου*- αναφέρονται μέσα στο βιβλίο, που παρέχουν αφορμές για ερωτήματα εμβάθυνσης στην εξεταζόμενη ύλη. Η σύγχρονη τεχνολογία καθιστά δυνατή τη φθηνή και σχετικά εύκολη πρόσβαση σε αριθμομηχανές της ιστορίας της τέχνης, της μουσικής, της λογοτεχνίας και του κινηματογράφου, συνήθως με τη μορφή εντύπων ευρείας κυκλοφορίας, CD, και DVD. Η αναφορά σε τέτοιου είδους δημιουργίες ως εναύσματα φιλοσοφικού προβληματισμού εξασφαλίζει ενδιαφέρον και ζωντάνια, που κανένα σύγγραμμα δεν παρέχει από μόνο του.⁴

4) Παρόλο που κατά την παρουσίαση των προβλημάτων συζητούνται διάφορες θέσεις, σχολές και θεωρίες, αυτό δεν γίνεται με σκοπό μια εξαντλητική, πανοραμική επισκόπηση της φιλοσοφικής σκέψης σε όλες της τις διαστάσεις. Για λόγους οικονομίας του προγράμματος, έχουν επιλεγεί ορισμένες μόνο βασικές τοποθετήσεις και ζητήματα ικανά να αποτελέσουν αφετηρία για διάλογο και για περαιτέρω έρευνα. Έτσι, για παράδειγμα, μαθαίνοντας λίγα μόνο στοιχεία για τον Σπινόζα, μπορεί κανείς να παρακινηθεί να αναζητήσει περισσότερα για τη ζωή και το έργο του. Οι θέσεις και άλλων μεγάλων φιλοσόφων, όπως του Αριστοτέλη, του Ντεκάρτ, του Χιουμ και του Καντ, απέναντι σε διαφορετικά ζητήματα, μπορεί να αναλύονται αποσπασματικά σε διαφορετικά κεφάλαια, χωρίς να επιδιώκεται

να αναπτυχθούν όλα τα κεντρικά σημεία των θεωριών και των συστημάτων τους. Οι καθηγήτριες και οι καθηγητές μπορούν, αν θέλουν, να καθοδηγήσουν την τάξη στη συμπλήρωση των ελλειπτικών, συχνά, εντυπώσεων που δημιουργούνται από την παρουσίαση απόψεων και επιχειρημάτων του ίδιου στοχαστή σε διάφορα κεφάλαια του βιβλίου, χρησιμοποιώντας βοηθητική βιβλιογραφία. Δεν πρέπει όμως να ξεχνούν ότι σκοπός της διδασκαλίας δεν είναι η πληρότητα της ενημέρωσης.

Εκείνο που έχει σημασία είναι οι μαθητές και οι μαθήτριες να μάθουν να αντιμετωπίζουν με κριτικό τρόπο τις γνώσεις που τους παρέχονται, να αυτενεργούν και να είναι σε θέση να στηρίξουν τοποθετήσεις και να προτείνουν επιχειρήματα και για θέματα που δεν εξετάζονται επαρκώς ή και καθόλου στο βιβλίο. Για παράδειγμα, ξεκινώντας από το ηθικό δίλημμα της ευθανασίας, μπορεί να θελήσουν να διερευνήσουν και άλλα σοβαρά ζητήματα εφαρμοσμένης ηθικής, από τη θανατική ποινή μέχρι την κλωνοποίηση, το δίκαιο του πολέμου και την ελευθερία της έκφρασης. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να καταλάβουν ότι τα περισσότερα από τα ερωτήματα που καλούνται να μελετήσουν δεν επιδέχονται μονοσήμαντη και οριστική απάντηση και είναι αναπόφευκτο να μένουν σε μεγάλο βαθμό «ανοικτά». Οι θεωρίες και οι σχολές που θα τους δοθεί η ευκαιρία να συζητήσουν δεν συνιστούν επιστημονικές υποθέσεις οι οποίες υπόκεινται σε λιγότερο ή περισσότερο συνήθη κριτήρια εμπειρικού ελέγχου. Αποτελούν μάλλον συνεκτικές, δημιουργικές θεωρήσεις όψεων της πραγματικότητας και των σχέσεων του ανθρώπου με αυτήν, η διαμόρφωση των οποίων εκφράζει κάποια βαθύτερη ανθρώπινη ανάγκη. Η ορθολογική διε-

ρεύνηση μεγάλων, αναπάντητων ερωτημάτων και η κατασκευή επιχειρημάτων για τη στήριξη της μιας ή της άλλης δοκιμαστικής και προσεγγιστικής «λύσης», συνιστούν ένα ιδιαίτερο εγχείρημα που νοηματοδοτεί τη ζωή μας και έχει αξία καθαυτό, πέρα από την οποιαδήποτε άμεση πρακτική χρησιμότητα. Τούτο βέβαια δεν σημαίνει ότι η άσκηση του νου στην οποία αναγκαστικά υποβάλλονται όσοι μελετούν μια τέτοια εισαγωγή στη φιλοσοφία δεν είναι χρήσιμη και με μια στενότερη έννοια, εφόσον καλλιεργεί την κριτική ικανότητα και υπαγορεύει συστηματική οργάνωση της επιχειρηματολογίας και ακρίβεια στην έκφραση. Κατ' αυτόν τον τρόπο, συμβάλλει στην καλή επίδοση και σε άλλα μαθήματα, όπως η έκθεση ιδεών.

Ολοκληρώνοντας αυτή την περιληπτική περιγραφή των κατευθυντήριων γραμμών τις οποίες ακολούθησαν τα μέλη της συγγραφικής ομάδας των *Αρχών Φιλοσοφίας*, και κάποιων επί μέρους προτάσεων διδακτικής, που θα μπορούσαν να εξειδικευτούν και να εμπλουτιστούν περισσότερο, θα ήθελα να υπογραμμίσω κάτι που θεωρώ αυτονόητο: Η διδασκαλία του τόσο γοητευτικού αλλά και απαιτητικού αυτού μαθήματος δεν μπορεί να πετύχει χωρίς γνώση και πειθαρχία, αλλά κυρίως χωρίς μεράκι. Μόνον αν οι διδάσκοντες και οι διδασκούμενοι διαπνέονται από αγάπη για το αντικείμενο του μαθήματός τους και κατανοούν ότι η ενασχόληση με το φιλοσοφείν συνδυάζει τη λογική πειθαρχία με την ύψιστη πνευματική ελευθερία, και απαιτεί τόσο κριτική εγρήγορση όσο και διαθεσιμότητα για απροκατάληπτο διάλογο, θα μπορέσουν τελικά να μεταδώσουν τη θεωρία και την πρακτική του φιλοσοφείν. Θα πετύχουν το στόχο τους, αν δεν μείνουν προσκολλημέ-

νοι στη σχολαστική εξήγηση των σελίδων του βιβλίου, οι οποίες παρέχουν μόνο ένα πρώτο έναυσμα για στοχασμό. Χρειάζεται να προσπαθήσουν να προβάλλουν το δικό τους ζωντανό παράδειγμα, ως σκεπτόμενων ανθρώπων που έχουν πείρα της φιλοσοφικής απορίας και κυρίως διάθεση να συζητήσουν τα προτεινόμενα προβλήματα⁷.

Στέλιος Βιγβιδάκης
Καθηγητής Φιλοσοφίας
ΜΙΘΕ

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Με τη χρησιμοποίηση ενός ανθολογίου κλασικών φιλοσοφικών κειμένων στο πλαίσιο της διδασκαλίας των Αρχαίων Ελληνικών από μετάφραση, που προβλέπεται να γίνει από την επόμενη χρονιά, τα παιδιά θα έρχονται σε πρώτη επαφή με τον φιλοσοφικό λόγο ήδη από το Γυμνάσιο. Η αξιοποίηση της εμπειρίας αυτού του μαθήματος, που θα έχει προηγηθεί της εισαγωγής στη φιλοσοφία στο Λύκειο, είναι πολύτιμη από κάθε άποψη.

² Για το ιστορικό της εισήγησης της επιτροπής, τις αρχές και τους στόχους του νέου προγράμματος, βλ. το άρθρο-παρουσίαση του βιβλίου της Χαριέλας Τουρνά, «Το νέο βιβλίο φιλοσοφίας της Β' Λυκείου», *Φιλοσοφία και Παιδεία* 13, τεύχ. 44-45, Νοέμβριος – Δεκέμβριος 2007, 4-10.

³ Για τις αρχές αυτές βλ. και Τουρνά, ό.π. και Μαρία Βενετή, *Η διδασκαλία της φιλοσοφίας*, Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 2001.

⁴ Είχα την ευκαιρία να ενημερωθώ για ποικίλες ενστάσεις και απορίες σε συναντήσεις με Συμβούλους και Καθηγητές φιλοσοφικών μαθημάτων αλλά και με μαθητές και μαθήτριες σε πολλά σχολεία, με σκοπό την παρουσίαση του βιβλίου, καθώς και στην εκδήλωση που οργάνωσε η Ένωση Καθηγητών για την Προαγωγή της Φιλοσοφίας στην Εκπαίδευση (ΕΚΔΕΦ), την 27/2/2008. Θέλω εδώ να ευχαριστήσω εκείνους και εκείνες που συνέβαλαν στην οργάνωση αυτών των συναντήσεων και συμμετείχαν στις σχετικές συζητήσεις.

⁵ Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο μπορεί να παράσχει στην ιστοσελίδα του βιβλιογραφικές πληροφορίες και συμπληρωματικό υλικό από την ιστορία της φιλοσοφίας που θα εμπλουτίσουν σημαντικά τα διαθέσιμα στοιχεία στα βιβλία του Μαθητή και του Καθηγητή.

⁶ Και εδώ θα μπορούσε να διαμορφωθεί μια ευρύτερη βάση δεδομένων με πληροφορίες για καλλιτεχνικά, λογοτεχνικά και κινηματογραφικά έργα που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στη διδασκαλία φιλοσοφικών αντιλήψεων και επιχειρημάτων. Οι τρόποι δημιουργικής αξιοποίησής τους θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο ειδικών σεμιναρίων.

⁷ Ευχαριστώ την Άννα Βασιλάκη για τα σχόλιά της σε μια πρώτη μορφή αυτής της εργασίας.